
MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-DP – 2017/5

Ötven év a KTI-ben

Előadás a KTI szemináriumán – 2016. szeptember 8.

SIMONOVITS ANDRÁS

Discussion papers
MT-DP – 2017/5

Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies,
Hungarian Academy of Sciences

KTI/IE Discussion Papers are circulated to promote discussion and provoke comments.
Any references to discussion papers should clearly state that the paper is preliminary.
Materials published in this series may subject to further publication.

Ötven év a KTI-ben
Előadás a KTI szemináriumán – 2016. szeptember 8.

Szerző:

Simonovits András
tudományos tanácsadó
MTA KRTK Közgazdaságtudományi Intézet
Email: simonovits.andras@krtk.mta.hu

2017. január

ISBN 978-615-5594-84-7
ISSN 1785 377X

A mai előadásom tulajdonképpen nem hattyúdal, még dolgozom tovább, de novemberben nyugdíjba megyek, és úgy gondoltam, áttekintem a KTI-ben töltött éveket. Jellemző rám, hogy a fától nem látom az erdőt, tehát az erdőről nem sokat tudok beszélni, csak az egyes fákról. Tehát például nem tudom meghatározni, hogy a Közgazdaságtudományi Intézet 1975-ben mennyire volt jelentős, mondjuk, a lengyelek hasonló intézetéhez képest, inkább azokról a kutatókról fogok beszélni, akiktől szellemi táplálékot kaptam.

Először arról, hogy ez az ötven év hogy jön ki. Engem Augusztinovics Mária még másodéves matematikaszakos koromban, 1966-ban mutatott be Bródy Andrásnak. Eljártam Bródy Tőke-szemináriumára (talán nem kell mondani, hogy itt Marx A tőke című művéről volt szó). 1970-től 1991-ig a Kornai-csoportban dolgoztam. Közben született A hiány, valamint Kornaitól és Martostól a Szabályozás árjelzések nélkül. Amint Kornai János elment a Collegium Budapestbe, illetve a szocializmus megszűnt, Gusztihoz (Augusztinovics Mária) csatlakoztam, a nyugdíj kutatásokba kapcsolódtam be („Harc a második pillér ellen”, Nyugdíj és Időkor Kerekasztal). Az intézettel való kapcsolatomban negyedik területét alkalmi kirándulások jelentették – több értelemben is. Köllő Jánossal kapcsolatban ezt szó szerint is kell érteni, tehát kirándultunk is, de másokkal csak átvitt értelemben, akikkel nem voltam szoros munkakapcsolatban, de ilyen-olyan okok miatt részt vettem egy-egy közös munkában.

Amikor 1966-ban, idejöttem egyetemi hallgatóként, a KTI polgári és demokratikus volt, nem fordult elő olyan, hogy valakit eltávolítottak volna az intézetből valamelyik írása miatt. Intézetben kívül azonban nem lehetett szabadon beszélni: tehát bizony, ha az ember ki akart vinni egy anyagot külföldre, azt titkosítani kellett (titkos ügyviteli kezelés – TÜK). Szóval ez az intézet a kommunista diktatúra keretében működött, de belül nagyon kellemes és jó hely volt – azt hiszem, más is ezt gondolja. Életre szóló barátságok születtek, és olyanok is, amelyek azóta megszűntek. Szemben más országokkal és más magyar intézetekkel, itt nagy hangsúly volt az angol, orosz, német nyelvű publikációkon. Kornai János példája ezt eleve nyilvánvalóvá tette a csoporttagoknak.

Az itt ülő fiatalok számára érdekes lehet, hogy akkoriban hogyan utaztunk külföldre. Évente egyszer lehetett nem hivatalosan külföldre utazni, abban az esetben, ha az illetőt egy közeli rokon meghívta; különben csak háromévente, turistaútlevelemmel és minimális valutával (nem volt konvertibilis a forint). Ennek a bezártságnak a hatására sokkal nagyobb volt a tolongás a külföldi tudományos utazások iránt, mint ma. Úgy

tudom, hogy idén az Ökonometriai Társaság és az Európai Közgazdasági Társaság éves genfi ülésén egyedül voltam az intézetből. Korábban sokkal többen voltunk, mert hát ez akkor egy kiutazási lehetőség volt. Mivel akkoriban hátrányos helyzetűeknek számítottunk a Nyugat szemében, pozitív diszkriminációban részesültünk. Tehát több volt a konferenciautazás, ösztöndíjak is voltak, ugyan én azt nem nagyon kaptam, meghívást azonban el lehetett fogadni. Tehát a külföldi utak nem voltak magától értetődők – ezt a fiatalabbaknak mondom –, nem úgy volt, hogy itt a schengeni övezet, és legfeljebb csak három hónap után kell munkavállalási engedély. Még azért is kellett engedély, hogy az ember Belgiumból Nyugat-Németországon keresztül hazajöjjön, még arra is német átutazó vízumot kellett kérni.

Valamit arról, hogy akkoriban milyen meghívott vendégek jártak az intézetbe. Tulajdonképpen nagyon magas rangú tudósok jöttek. Roy Radner, aki a csapatelmélet egyik atyja, 1970 körül volt itt. Koopmans, aki később Nobel-díjat kapott, a növekedésméletről beszélt a Kossuth Klubban. Joan Robinson szerintem még Lackó Mari lakásán vagy az Aladár [Madarász] lakásán is volt. (*Madarász*: 1984 nyarán, pontosan júniusban). Káldor Miklós az Akadémián a nyersanyagárak nemzetközi stabilizálásáról beszélt tört magyarsággal, úgy emlékszem a 70-es években. Balassa Béla, akit ma már a Balassa–Samuelson-hatásról ismerünk, ő is itt volt, beszélt a dél-koreai hajóiparról és arról, hogyan tudtak a koreaiak élre törni. Assar Lindbeck az Akadémián egy nagy előadást tartott a svéd jóléti állam problémáiról, ez is úgy a 70-es 80-as évtized fordulóján lehetett. Szóval, nagyon jó emberek jöttek ide. Azt ugyan a vendégelőadók közül senki nem mondta, hogy zavarjuk el a kommunistákat, de elég szabadon beszélhettek. Tehát voltak meghívott vendégek, és őket mi is érdekeltük. Talán azért volt érdekes számukra Magyarország, hogy milyen egy nem túl szigorúan ellenőrzött, tekintélyelvű kommunista állam.

Bródy-iskola

Fontosnak tartom, hogy beszéljek Bródy Tőke-szemináriumáról, és arról, amit én személyesen kaptam Bródytól. Az idősebbek tudják, hogy Bródy egy nagyon jó megjelenésű, lebilincselő modorú ember volt, aki sokunkat nagyon barátságosan támogatott. Ő azért tartott Tőke-szemináriumot, mert közben írta a nagydoktori értekezését – a marxi modellt összeházasította az input-output elemzéssel. Erről publikált egy könyvet (*Bródy*, 1969), amelyet még megjelenése előtt bemutatott a

szemináriumain. Virág Ildi biztos ott volt, Tényi Gyuri, aki már meghalt, ő is ott volt. Nekem nagy dolognak számított, hogy 20 évesen hallottam Bródyt szemináriumot vezetni. Az érték és újratermelésről beszélt, ezt dolgoztuk fel. Például nekem odaadta angolul Böhm-Bawerknek, a nagy osztrák közgazdásznak a művét, amiben a marxizmust akarta megsemmisíteni. (Aki még emlékszik az egyetemi politikai gazdasági órákra, az ismeri a transzformációs problémát: hogyan lesz Marx szerint az értékből termelési ár. Ezt Böhm-Bawerk megcáfolta.) De például Bródy vendégelőadókat is hívott. Én például Kornai Jánossal 1968 körül egy Bródy-szemináriumon találkoztam először, amikor a többszintű tervezésről beszélt (*Kornai, 1965*).

Bródy sokunkra hosszú távú hatással is volt. A Leontief-inverz alábecsléséről megfogalmazott egy sejtést, amelyet én bebizonyítottam (*Simonovits, 1973*). Bródy a szemináriumon előadta a Hicks-féle ciklusmodellt is, ami tulajdonképpen egy robbanó akcelerátor–multiplikátor-modell, amelyben Hicks kombinált alsó és felső korlátokkal szelídítette meg a rendszert, és határciklust kapott. A határciklus azt jelenti a matematikában, hogy van egy nem tökéletesen ciklikus vagy periodikus folyamat, de ez egy idő után szabályossá válik. Ha például felszaladnék a földszintről ide a nyolcadik emeletre, akkor a szívem gyorsabban dobogna, de nem halnék bele, és egy-két perc múlva helyreállna a rendes állapot. Bródy nagyon tájékozott volt. Tudta, hogy a Hicks-féle ciklusmodell jól alkalmazható más cikluselméletekben. Talán túlzottan is érdekelték a ciklusok, és ezzel sokunkat megfertőzött. Én egész életemben vittem magammal a Hicks-féle alsó-felső korlátokat (például *Hommes és szerzőtársai, 1995*). És amellet nekem a már említett input-output modell, Leontief–Neumann-féle lineáris elemzés is nagyon fontos volt, talán a kelleténél is fontosabb, de ezzel sokunkat megfertőzött. Halpern Laci is ezzel kezdte a pályáját, Molnár Gyuri is.

A Kornai-csoport

Amikor hivatalosan is beléptem az intézetbe, én voltam az alakuló Kornai-csoport első, akkor még egyetlen tagja. Kornait 1967 körül visszavették az Intézetbe, miután 1958-ban revizionizmus miatt eltávolították. Fiatalabbaknak ez a kifejezés furcsa lehet, hiszen a tudománynak az a fontos feladata, hogy revideálja a tanokat, de az idősebbek tudják, hogy az akkor a lenini tanoktól való elhajlást jelentette. Lipták Tamás 1969-ben mutatott be Kornai Jánosnak. (Kornai természetesen nem

emlékezett arra, hogy én ott voltam a szemináriumi előadásán.) Kornai javaslatára lett a szakdolgozatom témája a Marschak–Radner-féle csapatelmélet. Én kicsit szűklátókörűen Thomas Marschak (az alapító fia) egyik cikkét korrigáltam, akkor még nem tudtam, hogy nem érdemes mások minden hibáját kijavítani. A Marschak–Radner-féle csapatelméleti könyv csak 1972-ben jelent meg, de Kornainak már 1969-ben volt egy stencilezett példánya. Ő annyira gondos témavezető volt, hogy mielőtt megírtam volna szakdolgozatomat, próbaelőadásként el kellett mondanom az anyagot Martos Bélának, Lipták Tamásnak és neki. Szóval így indultam az ő csoportjában. Az akkori előadásom alapján írtam egy ismertető cikket a témáról (*Simonovits, 1971*).

1970. szeptember 1-én léptem be az Intézetbe, tehát 46 éve. Majd utánam jött a Kornai-csoportba Farkas Katalin, aki nagyon korán meghalt, Szabó Jutka, itt van, Lackó Mari, itt van, Kapitány Zsuzsát elég sokan ismeritek, nemrég ment nyugdíjba.

Kornai sokáig nem taníthatott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, először csak Szabó Jutkának, Lackó Marinak, Gács Janinak meg néhány más embernek tarthatott szemináriumot a hetvenes évek elején. Én mint segéderő hallgattam a szemináriumot. Lehet, hogy Farkas Kati is jött segéderőként. Kornai azután 1977 körül megismételte ezt: Mihályi Péter, Pete Péter és más egyetemisták jártak rá. Azután tartott Hiány-szemináriumot. Szóval Kornai nagyon szigorúan és komolyan vette az egyetemi oktatást. Én így kerülhettem egyáltalán diákokkal kapcsolatba, mert akkor az intézet légmentesen el volt zárva az egyetemtől.

Kornai 1970-ben már befejezte az Anti-equilibriumot (*Kornai, 1971*), és a hiánnyal kezdett foglalkozni, tulajdonképpen egy évtizedig tartott, amíg a Hiányt felépítette (*Kornai, 1980*). Farkas Katinak a készletgazdálkodást ajánlotta a figyelmébe (*Farkas, 1980*), a Lackó–Gács-házaspár – akik akkor még nem voltak házasok – a népgazdasági szintű tervezési magatartást modellezte, ami külföldön is megjelent (*Lackó–Gács, 1974*). Azt mondanám, hogy Kornainak a beosztottjai mellett sok útitársa volt. A fiatalabbaknak mondom, hogy az *útitárs* a kommunista nyelvben azt jelentette, hogy nem kommunisták, csak közel vannak a kommunistákhoz. De én nem így értem. Bauert, Soóst, Lakit is érdekelte a szocialista vállalat tényleges működése. Kapitány Zsuzsa és Szabó Jutka Kornaival együtt az autópiaci sorban állásról írtak (*Kapitány és szerzőtársai, 1982*). Megint a fiataloknak mondom: 1980 körül átlag öt évig kellett várni egy új kocsira, előre ki kellett fizetni először a teljes ár 20 százalékát, később az 50 százalékát, tilos volt három évnél fiatalabb kocsit magánúton eladni... Szóval ezeket a problémákat elemezték egy nagy sikerű cikkben.

Most itt egy kicsit matematikai dolgról is beszélnék, mert én ezen a téren kapcsolódtam be az intézeti munkába. Kornainak volt egy olyan gondolata, hogy a gazdaságban több szinten működnek a dolgok. Tehát például a kapitalizmusban alapvető az árszabályozás, a kereslet-kínálat összehangolása, a szocialista gazdaságban a tervbontás vagy az adminisztratív elosztás. Mind a két rendszerben azonban ezek mögött ott van a vegetatív működés. Tehát, mondjuk, egy zseninek ugyanúgy működik a veséje, mint a nem zseninek – ez a biológiai vegetatív működés. A gazdaságban pedig a készletgazdálkodás, de hát ez is másképp működött a szocialista gazdaságban, mint a kapitalista gazdaságban, és erről írtunk cikkeket a Kornai-val (például *Kornai–Simonovits*, 1975). Elég sokáig – öt évig – eltartott, amíg az első közös cikket megírtuk. Kapitány Zsuzsa sztochasztikusan perturbálta (megzavarta) a modellt, ő már akkor (1974-ben) tudott számítógépprogramokat működtetni (*Kapitány*, 1981). 1981-ben megjelent Kornai és Martos szerkesztésében a Szabályozás árjelzések nélkül című kötet. Később Martos Béla írt az ekvivalens szabályozásokról egy monográfiát (*Martos*, 1990). Itt valaki közbeszólt, hogy Tardos Marci nevét nem említettem meg. Marci elsősorban gazdaságpolitikus volt, de most az jut eszembe, hogy a *Kornai–Martos* (1981) kötet korai elővitáján megjegyezte, hogy hát azért vannak olyan dolgok, olyan célok – például a kereslet-kínálat összehangolása –, amit többféle mechanizmus is, esetleg ekvivalensen, meg tud valósítani. Ez a gondolat nagyon megtetszett Martos Bélának, és megírta az említett könyvet. Egyébként Martos hívta fel a figyelmem egy rokoncikkre, amelyet továbbfejlesztve született első káoszelméleti írásom (*Simonovits*, 1983).

Azt mondanám, hogy a szabályozás árjelzések nélkül kutatási irány félsiker volt. Színvonalas nyugati lapokban megjelentek egyes cikkeink, de ennek nem volt tartós hatása. Azt gondolom, hogy ha már akkor egyetemen taníthattuk volna, akkor a diákok értetlensége fegyelmezett volna minket, és érthetőbben megírtuk volna, nagyobb rutint szereztünk volna.

Most szólnék valamit a beruházási cikluselméletről szóló kutatásokról a Kornai-féle csoportban és az intézetben. Már említettem Bródy András absztrakt cikluselméletét. Bauer írt a beruházási ciklusokról egy nagyhatású cikket (*Bauer*, 1978), azután 1981-ben egy könyvet (*Bauer*, 1981). Ehhez a kutatáshoz nagyon sokan csatlakoztunk. Lackó Mária A feszültségek felhalmozódása és leépülése címmel írt cikket (*Lackó*, 1980), Kornai a beruházási éhségnek nagyon nagy szerepet adott, és A hiányban a puha költségvetési korláttal kapcsolta össze. Soós Károly Attila – ő is már 1975-től

kezdve írt cikkeket –, de könyve a kampányokról csak később jelent meg (Soós, 1986). Lényege: a szocialista gazdaságban a kampány mennyire durva irányítási mechanizmus. Na, most az az igazság, hogy mindezek a felsorolt cikkek – és még Mihályi Pétert is említhetném, aki az egészet ellenezte, de ő is elég sikeres volt ezzel (Mihályi, 1989) – a rendszerváltással elvesztették jelentőségüket.

Több matematikai modellt készítettem ezen elméletek alapján. A már említett káosz cikkem angol változata egy holland szerzőpáros Cars Hommes és Helena Nusse figyelmét is felkeltette, és nagyon nagy késéssel, 1995-ben írtunk egy közös cikket, ahol a Hicks-féle cikluselmélettel gazdagított magyar cikluselméletben kimutattuk a káoszt (*Hommes és szerzőtársai*, 1995). Mondanék néhány szót a káoszról, mert nem mindenki tudja, hogy itt mit jelent. A köznyelvben a káosz – rendetlenség. De a matematikában azt jelenti, hogy van egy viszonylag egyszerű rendszer, amely néhány egyenlettel leírható, tehát nem olyan, mint a kockadobás, annál egyszerűbb. Folyamatos a bemenet–kimenet kapcsolat, és mégis azt látjuk, hogy nagyon közletről induló pályák egymástól eltávolodnak, megint találkoznak, majd újra eltávolodnak. Kicsit olyan – lehet, hogy nem pontosan –, mint az időjárás, annak a legegyszerűbb modellje is kaotikus. Tehát mi is azt mondtuk, hogy a szocialista tervgazdaságban vannak kaotikus jelenségek. De ez egy technikai dolog volt. Itt is az volt a hiba, hogy későn ugrottunk rá. 1978-ban Bauer Tamás megjelentette a cikkét és Lackó Mari 1980-ban. A mi modellünket legfeljebb két éves késéssel kellett volna lehoznunk, nem pedig 1995-ben. Fialoknak mondom, hogy nem mindegy, hogy az ember egy eredményt mikor ér el, a megfelelő időpontban kell elérni.

Kornainál nagyon fontos volt az ebéd. Fél 12-kor felmentünk a 12. emeletre, akkor még pincér szolgált ki, és ebédre várva megbeszéltük a legújabb regényeket, filmeket, színházat, hangversenyeket. Nagyon eleven ebéd volt, és ez szerencsére valamennyire a mai napig is megmaradt, csak már a többségünk átjár a Dorottya udvarba ebédelni.

Augusztinovics Mária

Most beszélnek Gusztiról és az iskolájáról. Augusztinovics Mária 1930-ban született, és 2014-ben halt meg, őt még a fiatalok közül is sokan láthatták. Az Országos Tervhivatalban vezette a matematikai tervezést a távlati tervezési főosztály helyettes vezetőjeként, majd 1985-ben átjött a Közgazdaságtudományi Intézetbe. Őt is érdekelte a matematikai modellezés, korábban többször felkértük, hogy legyen

bírálója tanulmányainknak. Guszti sokunkat megfertőzött egy új témakörrel, amit ő úgy nevezett, hogy az emberi életpálya közgazdaságtana.

A jobb egyetemeken tanulók már egy ideje tanulják az *együttélő nemzedékek modelljét* (OLG – *overlapping generations model*), ami tulajdonképpen ezt írja le. Ezt úgy a legegyszerűbb elképzelni, hogy most vagyok én, vannak a gyerekeim és vannak az unokáim, én meghalok, a gyerekeimből nagyszülők lesznek, az unokákból szülők lesznek és megszületnek a dédunokák. Ez egy olyan rendszer, ahol időről időre változnak a szereplők. E modellnek az az újdonsága, hogy egy sor klasszikus dolog nem igaz rá (például az egyensúly nem feltétlenül Pareto-optimális), de számos érdekes dolog vizsgálható benne. A lényeg, hogy tulajdonképpen ez a nyugdíjmodellezésnek is a matematikai alapja.

Gusztit az érdekelte – emlékszem, bementem a szobájába, és mutatta nekem az ábrákat –, hogy hogyan lehetne egy századfokú polinomról megmondani, hogy annak csak két pozitív gyöke van (*Augusztinovics, 1992*). Bár egy századfokú egyenletnek száz gyöke van, de abban lehetnek azonos gyökök is, meg lehetnek negatív gyökök is, meg komplex gyökök is. A közgazdaságtanban – leegyszerűsítve – csak a pozitív gyökök számítanak. Én Pólya György és Szegő Gábor eredetileg német nyelven 1924-ben írt páratlan tankönyvét oroszul olvastam még az 1967 körül (*Pólya–Szegő, 1924/2010*), és ott benne volt a válasz, ami a Gusztinak is megfelelt: Descartes tétele 1630 körülről. Ha egy polinom együtthatói először pozitívak, azután negatívak, azután megint pozitívak, akkor ott legfeljebb két pozitív gyök van (*Simonovits, 1995*). Tehát én a Pólya–Szegő-kötet orosz kiadásán keresztül kerültem be a nyugdíjszakmába. Még az absztrakt matematikánál maradva, Molnár Gyurival, akit szintén megfertőztem, a naiv várakozásokat összehasonlítottuk a racionális várakozásokkal (*Molnár–Simonovits, 1996*). Különböző csoportban dolgoztunk, de jó volt, hogy lehetett spontán társulni, most is így van.

Volt azonban egy másik nyugdíjvonal is. Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóságnak volt egy felügyeleti szerve. Ott dolgozott Bod Péter, Réti János –az idősebbek ismerték őket –, akikkel közös kutatásba fogtunk. Martos Bélát én fertőztem meg a nyugdíjrendszer iránti érdeklődéssel, de ezt már csak én tudom igazolni. Martos nyugdíjasként, 70 éves kora körül nyugdíjcikket írt, nagyon jó cikket (például *Martos, 1994*). Itt már nem az volt az érdekes, hogy hány pozitív gyök van, hanem hogy hogyan lehet reálisan modellezni a nyugdíjrendszert. És ami Guszti nagy dobása volt, hogy a demográfia mellett a foglalkoztatást is elemezte, ami

egy átmeneti – a szocializmusból a kapitalizmusba haladó – országban teljesen természetes, mert hát tudjuk, hogy a kapun belüli munkanélküliek kapun kívüliek lettek, és akkor megváltozott a foglalkoztatás, megjelent a munkanélküliség.

Jelenleg Magyarországon majdhogynem tilos a Világbank három pilléréről beszélni, mindenesetre a magyar alaptörvény megtiltja a második pillért. Tehát ez benne van a magyar alaptörvényben, vagyis ha valakinek nagyon fontos a második pillér visszahozatala, akkor először kétharmados többséget kell szereznie. De nem erről akarok beszélni. Akkoriban a Világbanknak volt egy elképzelése, hogy kell egy kis alapnyugdíj, viszonylag nagy kötelező magánnyugdíj, és kell ilyen-olyan maradék önkéntes nyugdíjpénztár. És kitört – Guszti találta ki ezt a kifejezést – a „pillérek háborúja”. 1995 körül hatalmas csatákat folytattunk különböző helyeken. Akkor például, akiket én neoliberálisnak nevezek (de esetleg a Bauer Tamás azt mondaná, hogy csak piacpártiak, államellenesek), azok azt mondták – itt most Lukács Györgyöt idézem –, hogy a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus (ez biztos nem igaz), azt mondták, hogy a legrosszabb magánnyugdíjrendszer is jobb, mint a legjobb állami rendszer.

Ennek matematikai alapja is volt: a kamatláb nagyobb, mint a bértömeg növekedési üteme: $r > g$. És ez az r meg a g szerepel a francia Piketty könyvében is. És akkor ezen dült a harc, hogy mi az igazság. Mi – Guszti, Bod Péter, Réti János, Martos Béla és én – elleneztük ezt a nyugdíjreformot. Áttérési költségekkel érveltünk, hangsúlyoztuk a működési költségeket, az újraelosztást. Nem tudom megmondani, hogy mi volt a szerepünk abban, hogy végül nem az valósult meg, amit a reformerek eredetileg képzeltek. Ugyanakkora állami nyugdíjat és magánnyugdíjat akartak, teljesen eltérően a Világbank eredeti elképzelésétől, de végül csak negyed magánnyugdíj és háromnegyed állami nyugdíj lett belőle. Ma már tudjuk, hogy 2010-ben Orbánék megszüntették ezt. Ez volt a „második pillér tündöklése és bukása”.

1996-ban Guszti vezetésével nemzetközi kutatócsoport alakult, összehasonlítottuk a különböző nyugdíjrendszereket (*Augusztinovics, 1997*). 1998-ban Berlinben voltam egy konferencián, utólag azt gondolom, hogy a Gusztinak nem volt kedve elmenni, és engem küldött maga helyett. Az új magyar nyugdíjrendszer problémáiról beszéltem (*Simonovits, 1998*), ott összebarátkoztam Ferge Zsuzsával és Gál Róbert Ivánnal, Robi sokáig ebben az épületben a XI. emeleten ült, őt is többen ismeritek. Tehát kicsit kitágítva őket is intézeti embereknek tekinthetjük. Ez az ismeretség vezetett több közös cikkünkhöz (például *Gál és szerzőtársai, 2000*).

Még beszélnék egy kicsit a születésnap kötetek megjelentetéséről, amit talán a rendszerváltás légköre tette lehetővé, bár konkrétan előtte sem volt ez megtiltva. Bródyról Madarász Aladár és Szabó Judit szerkesztett egy kötetet magyarul (*Madarász–Szabó*, 1994), angolul én és Albert Steenge, aki szintén az intézet vendégkutatója volt (*Simonovits–Steenge*, 1997). Kornairól Gács János és Köllő János magyarul, Maskin és én angolul állítottunk össze egy-egy könyvet, az utóbbi egy kicsit késve jelent meg (*Gács–Köllő*, 1998, *Maskin–Simonovits*, 2000). Augusztinovics Mária 70. születésnapján Király Júlia, Száz János és én szerkesztettünk egy kötetet (*Király és szerzőtársai*, 2000). Ezzel a kitérővel azt szeretném hangsúlyozni, hogy a 45 éves pályafutásom egy többszereplős játék volt, lehet azt mondani, hogy túl sok szereplős is. Az embernek talán jobban kell a területeit koncentrálni, de hát nekem így alakult a sorsom.

Mindenképpen hangsúlyoznám, hogy itt azért mindenkiről igyekszem a legjobbakat mondani: mind igaz, amit elmondok, de nem beszélek olyan dolgokról, ami nem annyira kedvező.

Visszatérve Gusztira, 2001 körül kapott egy megrendelést az ILO-tól, hogy dolgozza fel a magyar nyugdíjreform addigi történetét, és ő azt gondolta, hogy nem fog egyedül annyi pénzt felvenni, hanem sokunkat bevont, rajtam kívül Gál Róbert Ivánt, Matits Ágneszt, Máté Leventét, Stahl Jánost, hogy vegyenek részt ebben a munkában. (*Augusztinovics és szerzőtársai*, 2002). Ez egy viszonylag sikeres publikáció volt. Az is érdekes, hogy Gál Robi és Matits Ági kifejezetten hívei voltak a kötelező magánnyugdíjrendszernek, Guszti, én, és talán Máté Levente elleneztük, Stahl inkább közömbös volt, ő a PSZÁF munkatársa volt. Annak ellenére jól együtt tudtunk dolgozni, hogy a vélemények eltértek.

Töredezett munkapiac. Augusztinovics Mária 2005-ben bevezette a különböző módon töredezett pályájú alfákat, bétákat, gammákat és deltákat (*Augusztinovics*, 2005). Később Köllő Jánost is bevonta ebbe a kutatásba (*Augusztinovics–Köllő*, 2007).

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal (NYIKA) hihetetlenül demokratikusan működő intézmény volt. Mindenki hozhatta a terveit. Csak az érdekesség kedvéért mondom, hogy a Fidesz/KDNP (nem hivatalos) képviselői kidolgoztak egy forgatókönyvet, hogy hogyan lehetne a tb-nyugdíjakat egyszer s mindenkorra megszüntetni. Valaki megnézi a könyvtárban a NYIKA-kötetet (*Holtzer*, 2010), van egy ilyen forgatókönyv hogy „TB ki!”, exit. Mikor Orbán visszakerült 2010-ben a kormányrúdhhoz, akkor az

egyik szakértő vezényelte le a „Magánnyugdíj ki!” operációt. 2009 végén megjelenik, hogy „TB KI!” és 2010 végén meg „MANYU ki”. Szóval Magyarországon vagyunk.

Alkalmi kirándulások

Cseres-Gergely Zsomborhoz, aki most átmenetileg nincs itt, azért őt is a legtöbben ismeritek, odamehettem például azzal, hogy van egy elképzelésem, csak én nem tudom adatszinten kidolgozni: nevezetesen, hogy az szja-rendszer változásai erőteljesen befolyásolják a nyugdíjakat. Nagyon leegyszerűsítve: a nyugdíjbefizetések a bruttó bérrel arányosak, a nyugdíjkifizetések a nettó bérrel, és a nettó/bruttó arányok megváltoznak. Az elmúlt hat évben a gazdagoknál megnőtt a nettó per bruttó arány, szegényeknél meg lecsökkent, a nyugdíjrendszer polarizálódik. És ezt kutatást vele kettesben megcsináltuk (*Cseres-Gergely–Simonovits, 2011*).

A fiatalok közül az Adatbankból Szabó Endrével, Tir Melindával és Czeglédi Tiborral közlünk most egy cikket a Közgazdasági Szemlében, arról, hogy a korhatár és a szolgálati idő kapcsolata nem olyan mechanikus, mint korábban gondoltuk (*Czeglédi és szerzőtársai, 2016*). Pozitív helyett negatív a korrelációjuk! Azt is mondhatnám, hogy ez a rossz a Nők 40-ben, és a merev korhatárban, de ennek kifejtésére már nincs időm, olvassátok el a cikket.

Kicsit kiszélesítve a kört: 1987-ben Chikán Attila meghívott a közgazd. egyetemre óraadó tanárnak, és akkor találkoztam Ambrus Lakatos Loránddal és Csaba Ivánnal, két kiváló tanítványommal, ők idejöttek dolgozni, és intézeti szemináriumokat szerveztek. Tőlük hallottam, hogyan kell szemináriumokat szervezni. Csaba Iván megfertőzött a kettősen indexelt jelzáloghitelekkel, arról írtam egy cikket (*Simonovits, 1991*). Később sajnos senki nem volt, aki megfertőzött volna a devizaalapú hitelekkel. Király Júlia tartott itt egy előadást 2013-ban, amikor rájöttem, hogy ez logikailag ugyanaz, mint a kettősen indexált jelzáloghitel. Írtam vele egy cikket (*Király–Simonovits, 2015*). Megint késtem. A devizaalapú hitelek 2004-ben jelentek meg, 2005-ben kellett volna megírni a cikket, nem tíz évvel később.

Eső Péter tanítványommal az árveréstervezéstől eljutottunk a rugalmas nyugdíjkorhatárig (*Eső–Simonovits, 2003*). Ez még aktuális, hiszen 2012 óta nincs előrehozott nyugdíj.

Aghion–Blanchard (1994) azt vizsgálta, hogy mi a posztszocialista gazdaság privatizálásának az optimális sebessége. Kiindulás: előbb meg kell szüntetni az állami

szektort, mondjuk az Ikarust, mielőtt fel lehet építeni a magánszektor, mondjuk a Suzukit. Nem lehet a kettőt párhuzamosan csinálni. 2004 körül Kertesi és Köllő zseniális belátással kerestek föl: hogyan módosul az Aghion–Blanchard-modell, ha külön vesszük az alacsony és magas termelékenységű dolgozókat, vagy az előnyös és előnytelen elhelyezkedésű régiókat. Ekkor sokkal differenciáltabb képet kapunk. Kertesi kiszállt a kutatásból, én bevontam Balla Katalint, egykori gimnáziumi évfolyamtársamat (akitől 1967-ben a Pólya–Szegő könyvet ajándékba kaptam). Kati még befejezte ezt a cikket, de a publikálás előtt sajnos meghalt (*Balla és szerzőtársai, 2006*). Ehhez képest szinte semmiség, hogy a téma is lecsengett.

Vincze János tanítványom volt 1982-ben, de többet tanultam tőle, mint ő tőlem. Az évek során számos közös diákunk volt, és 2011-ben ő fertőzött meg az ágensalapú modellezéssel. Röviden arról, hogy mi az ágensalapú modellezés. Hogyha nem akarunk a matematikai technika foglyai lenni, hanem gazdag világot akarunk modellezni, akkor a számítógépet benépesítjük különféle ágensekkel – ez magyarul ügynök, de az ügynök az besúgó – és akkor azok bonyolultabb döntéseket tudnak hozni, vagy primitívebb döntéseket, mint az elmélet mondja. Közös cikket írtunk az adócsalásról, amelyben egy egyetemi tanítványa is részt vett (*Méder és szerzőtársai, 2012*), az angol változatra elég sokat hivatkoztak. Aztán közös OTKA-pályázatot indítottunk: hogyan lehet az ágensalapú modellezést a nyugdíjrendszerre alkalmazni. Vincze Varga Gergővel írt egy érdekes cikket (*Varga–Vincze, 2016*), én meg egy műegyetemi fizikushallgatómmal egy másikat (*Király–Simonovits, 2016*).

*

Összefoglalva azt mondhatom, hogy 1966 és 2016 között a KTI egy elszigetelt paradicsom volt, amelynek olyan előnyei voltak, mint a szabad témaválasztás, a nyugodt munka. De ez az elszigeteltség hátrányokkal is járt, hiszen nem volt kapcsolat az egyetemi oktatással. Nyilvánvaló, hogy más egy tanár-tanítvány kapcsolat, az sokkal megtermékenyítőbb lehet, és fontosak lettek volna a bővebb külföldi kapcsolatok is.

Köszönöm az elmúlt 50 évet!

Hozzászólások

Valaki a fiatalabbak közül: Véget ért a paradicsom?

Simonovits András (S. A.): Hát én már nyugdíjba megyek, előbb-utóbb visszavonulok.

Soós Károly Attila (S. K. A.): Na, akkor én hozzászólok, nekem nagyon tetszett és tényleg nagyon érdekes volt, ahogy szépen így elmondtad ezt az egészet, én – mondjuk – nem vállalkoznék egy hasonlóra. Két kifogást azért tennék, éspedig csakis a 70-es 80-as éveket illetően, szóval azt, hogy demokratikus volt az intézet, azt én egyáltalán nem mondanám. Ez a szó, ez nagyon mellé ment, szó sem lehetett, nem is lehetett demokratikus, hát, ugye, a Központi Bizottság kiutált osztályvezetője, de azért fontos elvtárs vezette az intézetet. Nem hiszem, hogy megválasztottuk vagy megválaszthattuk volna. Na, most volt egy zavaros ellentmondásos, nagyon korlátozott és jórészt kiszámíthatatlan liberalizmus, de semmiféle demokrácia. KISZ-titkárt néha lehetett választani, de nem mindig – ennyi volt a demokrácia. A külföldi utazásokkal kapcsolatban pedig azért azt se felejtjük el, hogy a meghívásokat nem mindig lehetett elfogadni – nekem is volt részem olyan meghívásban, amit nem fogadhattam el, indoklás természetesen nem volt. Ami pedig, mondjuk, a Kornainak az ötletét illette akkor, hogy a fiatalokat el kellene küldeni Amerikába, mert ott marha sok lehetőség van, és hadd menjenek, hogy egy kicsit tanuljanak. Nos, erre Friss [István, az intézet igazgatója] azt válaszolta – most én nem azt mondom, hogy tisztán a saját jószántából vagy rossz szántából –, hogy nem, mert hát ugye itt kiváló tanulási lehetőségek vannak, tőlünk tanulhatnak. Igaz ugyan, hogy ő maga a London School of Economicson tanult, de hát azt csak azért tette – nyilván ezt nem mondta, de bele lehetett érteni –, mert a *numerus clausus* miatt itthon nem tehetett volna. Tehát ez sem volt ennyire szép.

No, most még valamit azért az itteni légkörről. Azért egy dolgot mindenféleképpen el kell mondani – ha vannak itt fiatalok, nem sokan vannak. Volt egy generációs szakadék, ami annak volt köszönhető, hogy 56-ban az intézet egy hóbörgőközpontnak bizonyult, és sokáig felvételi tilalom volt. Ezért 1964-ig vagy 65-ig ide az égvilágon senkit, főleg fiatal fel nem vettek. Ez a szakadék részben úgy állt össze, hogy a később idejött ifjak nem voltak annyira hívei a kommunizmusnak, most ezt nagyon általánosan mondom, volt, aki egyáltalán nem volt híve, volt, aki kevésbé. Részben pedig abból, hogy az idősebbek nagyon megtanultak félni. Megtanultak félni a

Horthy-korszakban, még inkább a Szálasi-korszakban – ugyebár az hosszú ideig nem tartott, de elég hatékony volt ilyen szempontból – és a Rákosi-korszakban is. Megtanultak félni, és amikor félni kellett attól, hogy a párt most le fog csapni, akkor ők nagyon féltek, mi pedig azt mondtuk, hogy minket még nem leckéztettek meg igazán, így mi nem félünk igazán. Ennek nagyon fontos következményei voltak, majdnem robbanáshoz vezető következményei. Szóval, ezt így a fiataloknak a demokráciáról és liberalizmusról ezt el kell mondani. Köszönöm!

Gács János: Nekem is nagyon tetszett az előadásod. Egy dolgot tennék hozzá, amit talán kívülről jobban látni. Én a Kopintban dolgoztam 20 éven (vagy más számítással 30 éven) keresztül, és – ezt a fiataloknak mondom – a Kopint és a KTI testvérintézmények voltak. Vagy egy tucat ember jött végül is át a Kopintból a KTI-be, most is, ebben a szobában legalább hatan vagyunk, akik a Kopintból jöttünk. De amúgy is, a két intézet egymáshoz közel esett, sokszor egymáshoz jártunk át ebédelni. Azonban a két intézet között – s ezt mi gyakran megállapítottunk a Kopintban – volt egy nagy különbség. Méretükben is volt különbség. De itt arra utalok, hogy a KTI-ben nagyon sok „bonc” volt. Olyan idősebb közgazdász, aki a saját véleményét tartotta a legjobbnak. És ezek a vezető közgazdászok – így Erdős, Bródy, Kornai, Nagy Tamás – szerették a fiatalokat maguk köré gyűjteni, és nem szerették, ha azok átsétálnak a másikkhoz. Ugyanez a Kopintban nem volt így. Ott egyébként egyértelmű volt, hogy Tardos Marci a legnagyobb tekintély, de ő sem tartotta magát annyira meghatározónak, hogy nagyon dühös lett volna azért, hogy például én, amellet hogy az ő osztályán dolgoztam, mondjuk Kornaival tartom a kapcsolatot vagy Nagy Andrással. Ez a körülmény, hogy itt sok „bonc” volt, előnyt is jelentett, meg hátrányt is. Előnyt, mert volt választási lehetőség, hátrányt azért, mert nagyon komoly feszültségek voltak. Itt lezajlottak olyan viták, ahol a résztvevők majdhogynem egymáshoz vágták a székeket, és utána másfél-két évig nem beszéltek egymással. (*Madarász Aladár közbeszól: Volt az tíz év is!*)

S. A.: Csak röviden válaszolnék, teljesen igazad van, hogy a külvilágot nem lehetett kizárni. Most én is meg tudnám említeni, hogy ez a párttitkár ezt csinálta, az a párttitkár azt csinálta; volt, akinek az útlevelét bevonták. Még a Nyers Rezsőt, aki az intézet igazgatója, előtte a KB titkára volt, még őt is megleckéztették, hogy büntesse meg a beosztottját ezért meg azért.

S. K. A.: De a Nyers ilyet végrehajtott?

S. A.: Hát igen, büntetéseket kiszabott.

S. A.: De azt fontosnak tartom, hogy például hogy itt az intézetben alanyi jogon lehetett olvasni a Le Monde-ot, a New York Timest, az International Herald Tribunit, az Economistot. Az újságárusnál nem lehetett ezeket megvenni. E tekintetben tehát a KTI kivételezett intézmény volt. Ha jól értettem, a szovjet rendszerben az volt az cél hogy a kutatóintézetek az egyetemektől el legyenek vágva, de fontos volt, hogy legyenek talpraesett, tájékozott szakértők, akik nekik súghatnak, azonban ez a diákokat nem mótelyezi. Ilyen értelemben nem panaszkodhatom, hogy én nem tudhattam, hogy kik a vietnami „boat people” [tengeri menekülők], vagy nem hallottam a szovjet zsidók kivándorlásával kapcsolatos huzavonáról. Hát azért itt egy viszonylagos szabad légkör volt.

Igen, szóval jobb lett volna, ha mi az egyetemhez tartozunk, és ott körülvesznek bennünket okos diákok – ugyanúgy ahogy a Kornai végül is 1971–1972-ben kezdett el titeket tanítani. Mindnyájunknak jobb lett volna, hogyha rendszeresen találkozunk tehetséges diákokkal. De hát ez nem volt lehetséges, ez a szocializmus bűne, igen, a kommunista diktatúra bűne, csak azt mondom, hogy rengeteg előnye volt, hogy itt voltunk, de hát persze voltak hátrányai is, igen.

Szabó Gábor: Szeretettel és tisztelettel köszöntelek, András mint volt kollégámat, mindenekelőtt az intézeti focicsapat tagjaként. Az 1964 és 1974 közötti időszakban dolgoztam a Közgazdaságtudományi Intézetben, a mezőgazdasági osztályon. Akkoriban volt egy kis sportélet az Intézetben. 1964-ben született egy olyan politikai döntés, hogy meg kell fiatalítani az Akadémiát, és ez történetesen az én évfolyamommal kezdődött. Az embereket három módon lehet jól megismerni: ha együtt laknak, ha együtt sportolnak, végül ha együtt dolgoznak. Én Téged a sporton keresztül ismertelek meg. Szakmai munkásságodat nagyra értékelem. Az előadásodat összegző tételek többségével egyetértek, noha egyes kérdésekben árnyaltabban fogalmaztam volna. Érdeemes az itt lévő fiataloknak egy-két dolgot megemlíteni.

Valóban, olyan szabad volt a témaválasztás, hogy én, aki a mezőgazdasági osztályra kerültem, a hatvanas évek közepén egyéni gazdasági témában írhattam egyetemi doktori disszertációm. Emellett azért az Intézetben is voltak korlátok! Ami a nyugodt munkát illeti, azt mondanám – legalábbis a 10 év alatt, amíg ott voltam – akkoriban azért túlságosan is nyugodt volt ez a munka. Voltak, akik sokat és keményen dolgoztak, míg mások nem azért voltak, hogy alkossanak itt, hanem bizonyos menedékül szolgált számukra az Intézet. Az oktatás nélküli akadémiai kutatás fél évszázada gondot okoz. A 60-as évek második felében és a hetvenes évek

elején csupán néhány intézeti kolléga volt, akik oktathatott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. Mi fiatalok, többen is igyekeztünk oktatási lehetőséghez jutni, ahogyan te is felvetted. Elmentem az egyik kollégával, aki ismerte az egyetem párttitkárát, és megkérdeztük tőle, hogy jöhetnénk-e oktatni. Az illető elzavart bennünket. Úgy gondolom, hogy manapság azért jobb a helyzet, mint annak idején.

András, már megpendítetted, hogy *lehetett külföldre menni*. No de, volt egy olyan íratlan szabály, hogy illet az egyik évben Keletre menni, és akkor lehetett menni a másik évben Nyugatra. Két ország volt akkor, ahova nagyon nehéz volt kijutni – bár egy-egy embernek azért sikerült – az egyik az Egyesült Államok, a másik pedig az NSZK. (S. K. A.: meg Izrael, S. A.: az csak 1967-től). Megjegyzem, hogy az egyetemekről akkoriban sokkal nehezebb volt nyugati országokba tanulmányútra menni.

Halpern László: Hosszasan gondolkodtam, hogy hozzászóljak-e, hiszen majdnem 20 évig voltam ennek az intézetnek az igazgatója, és most lehet, hogy ilyen mundér becsülete védelme jelleget ölt ez a hozzászólásom, de mivel már nem vagyok az igazgatója, ez a mundér már nem az enyém.

Két szempontot vetnék fel. Egyik az az, hogy itt most 2016-ban visszatekintve erre az 50 évre, vajon azt mondhatjuk-e, hogy az első 30 évnek volt meghatározó szerepe abban, hogy most 2016-ban itt tartunk, ahol vagyunk. Ezt csak felvetem, mint egy vizsgálati szempontot. Annál is inkább, mert mondjuk például az oktatás kérdésében én ezt az első 30 évet és a második 20 évet nem venném azonos kalap alá.

Egyik ellenérvem az az, hogy mondjuk a 90-es évek elején nagyon határozott erőfeszítést tettünk annak érdekében, hogy az intézet graduális oktatási lehetőséghez jusson, ehhez külföldi partnereket nyertünk meg, és a magyar egyetemi szféra akadályozta meg azt, hogy ezt megvalósítsuk.

A másik érvem pedig az, hogy az elmúlt 20 évben rendkívül komoly és rendkívül mélyen gyökerező oktatási kapcsolat alakult ki, és ez látszik például azon, hogy az intézetbe felvettek döntő többsége úgy került ide, hogy valamilyen tanár kapcsolatba került egy diákkal, és javasolta ő javasolta az intézetbe hozatalát. Tehát ebben a tekintetben a két időszak között van hasonlóság, de azért érzek jelentős különbség is.

Azt meg, hogy „paradicsom”: ez most belülről nézve piros, kívülről nézve milyen színű, ezt nem tudom, hogy elszigetelődött vagy elszigeteltük, azt sem tudom. Egy dologért személyes felelősséget érzek, mégpedig azért, hogy ezt az intézetben

rendkívül gyümölcsöző focista kapcsolatot én sajnálatos módon az intézeten kívül folytattam, és nem váltam az intézeti sport belső szerves részévé.

S. K. A.: Egyszer már szoltam, most csak ehhez az oktatáshoz fűződő viszonyhoz szeretnék röviden hozzászólni. Abban a Lacinak tökéletesen igaza van, hogy a 1990 előtti és a 1990 utáni időszak e tekintetben tényleg nagyon eltér egymástól. Én csak a 90 előttiről szeretnék lényegében beszélni. Két olyan tényezője volt ennek, amelyek ma már nem léteznek. Az egyik a szovjet minta. A szovjet minta az a Sztálin–Vernadszkij-vitából jött létre. Vernadszkij szerint színvonalas egyetemekre lett volna szükség a Szovjetunióban, Sztálin elvtárs pedig úgy gondolta, hogy az nem kell, hanem legyenek tömegegyetemek, és legyenek elit kutatóintézetek. A mi testvérintézetünkben származott például Gromiko egykori szovjet külügyminiszter, tehát ott ilyen „kádernevelde” is volt valaha. Később ez lerohadt, de a mi intézetünk létrejöttét részint a szovjet minta motiválta. Persze egyebek, az '54-es év politikai zűrzavarai és mindenféle egyéb tényező is szerepet játszottak benne. Később ez a szovjet minta már nem volt igazán döntő, hanem az volt igazán fontos, hogy itt olyan nyitott légkör volt, amire Andris is utalt, amilyen az egyetemen nem lehetett, ahol az ifjúságot meg kellett óvni a fertőzéstől, tehát ez volt a dolognak a lényege. No, most ez a két ok természetesen 90-ben eltűnt, és maradt az, hogy hát az intézmények védik a saját territóriumukat, és így rekedtek meg ezek a törekvések. De hát persze akkor már személyesen nem voltunk kitiltva az oktatásból, és a lehetőségeket ki jobban, ki kevésbé ki is használta.

Madarász Aladár: Előbb egy lábjegyzetet arról, amit Attila mondott. Ez szokás szerint elhangzik, de szokás szerint ki kell javítani. Valóban a szovjet minta volt irányadó, de a szovjet minta nem szovjet patent volt. Az az első világháború előtti nagyon haladó, a világ akkor legfejlettebb tudományos rendszerében megvalósított intézményi párhuzam, a Kaiser Wilhelm Intézetek létrejötte, amely éppen azt szolgálta, hogy a legkiválóbb tudósok lehetőleg mentesüljenek az oktatás terheinek bizonyos része alól, és legyen idejük csupán a tudományt szolgálni. Általában a német minta ismerete vezérelte az orosz áltudományosságot.

Az ember öregedésének egyik jele, amikor már nemcsak a rögeszméit akarja a környezetére tukmálni, hanem az emlékeit is. Már többen beléptünk ebbe a korba. Amit az Andris elmondott, az egy nagyon szép történet, kicsit tündérmese. Körülbelül úgy aránylik a valósághoz, mint ahogy a Lamb-mesék Shakespeare valódi drámáihoz. Azt nem állítom, hogy itt annyi vér és mocsok és erőszak volt, mint amennyi egy

rendes Shakespeare-tragédiában, de azért ez a történet nem volt ilyen szép. Hiányzik belőle – amit itt már többen mondtak – egyfelől a kontextus, s a kontextus változása, mennyire volt az intézet kitéve a politika rángatózásainak és rángatásának. Másrészt a belső struktúra, az intézet korántsem volt homogén sem személyi állományában, sem kutatási felfogásában, sem politikai meggyőződésében. Ráadásul ott voltak az 56-os emlékek, a tisztogatás, ki milyen szerepet játszott, ki milyen módon reagált, ki hogy viszonyult a másikhöz. Ezek olyan feszültségeket jelentettek és generáltak, amelyeket az ember, ha ide bekerült, csak fokozatosan értett meg. Azonkívül ott volt az is, amit Szabó Gábor is emlegetett, már de az Attila is.

Én egyszer egy Két torony című előadást tartottam a világ valamelyik konferenciáján az intézet és az egyetem viszonyáról, természetesen az intézet volt a „fehér torony” és az egyetem volt a „sötét torony”. Ez az 50-es évek végén és a 60-as évek elején mereven igaz volt, megújuló ideológiai támogatások és feszültségek voltak jelen. A 60-as évek közepe éppen azért jelentett változást, mert példának okáért a Bródy Andrást beengedték az egyetemre szakszemináriumot tartani, és ez jelentett bizonyos kapcsolatot. De tudjuk Kornai szellemi önéletrajzából, hogy őt előbb hívta meg a Harvard és csak utána a Marx névre hallgató közgazdaságtudományi egyetem. Emellett amiről még kevésbé szokás beszélni, jelen volt a politikai kontroll, közvetlenül beavatkozva, személyi szinten beavatkozva, publikációk szintjén. Vagyis az, hogy itt akkora szellemi szabadság és békesség uralkodott volna, az nem igaz. Az igaz volt, hogy az a típusú, részint durva kontroll, részint – hát hogy fogalmazzak finoman – színvonaltalanság, ami más intézményeket – és most itt a sötét toronyra utalok elsősorban – jellemezte, ahol politikai gazdaságtan címen valamilyen sötét apologetika zavargott tovább, az itt nem volt jellemző. Vagy ha igen, akkor ritkán fejeződött ki közvetlenül a vitákban. Olyannyira, hogy ha netán – nem fordult elő gyakran – az ottani képviselők közül valaki idejött, akkor bizonyos fokig, bizonyos módon fékezte magát az ilyen megnyilvánulásokban, bár nem teljes mértékben.

Továbbá voltak olyan ellentétek, amelyekről ma elég kézenfekvő és ildomtalan beszélni. Kedvenc példám, amit most nem fogok részletesen elmondani, amikor Erdős Péter megkérdezett engem mint újdonsült intézeti ifjancot, akit véres kardként körülhordoztak – szertartásuk volt –, hogy tudom-e a különbséget egy orosz munkásmozgalmi fogalom és egy magyar irodalmi mű címe között. Nem mondta meg – csak a két szót. Mondtam, hogy tudom. És akkor megmondta, hogy melyik mit ír le

az intézetről. Voltak ilyen feszültségek. (közbeszólás, találgatás) A folyosó egyik vége és a folyosó másik vége, igen.

Szóval amit Andris elmondott, annyiban fontos, hogy talán a későbbi [visszaemlékezésekben] – ha lesznek ilyenek, és nem pusztítjuk el az összes dokumentumot a pakolás hevében, mint például én kényszerültem kidobni azokat a dokumentumokat, levelezéseket, amelyek a Laci által emlegetett vállalkozásról szóltak – valóban alapja lehet egy olyan narratívának, amely azt fogja rekonstruálni, majd ha elmúltunk hál' Istennek, hogy mi az, ami érték, ami maradandó volt. De ez a narratíva így nem teljes.

S. K. A.: Nekem még egy apróság jutott eszembe. Mindenki tud arról, hogy voltak az úgynevezett párt nomenklatúrák, tehát hogy melyik pártbizottságnak, melyik pártszervnek, kinek a kinevezését kellett jóváhagynia. No, most tudnotok kell, hogy az intézetben minden tudományos munkatárs rajta volt egy ilyen nomenklatúrán. Ez volt a rendszer. Tehát a párttitkár jóváhagyása nélkül ide titkárnőt fel lehetett venni, de tudományos munkatársat nem. Amikor kitört egyszer a botrány, akkor a Berényi kétségbeesve mondta, hogy „Te jó Isten! Nem is tudom, hogy ezek az emberek, hogy kerültek ide!” Hát úgy, hogy ő jóváhagyta, az ő aláírása nélkül senkit fel nem lehetett venni.

S. A.: Röviden válaszolnék. Teljesen egyetértek azzal, amit elmondtatok. Én mondtam is, hogy én csak jót akarok mondani, semmi rosszat. És nem is az én feladatom, hogy barátaimról rosszat mondjak, de akár még halott ellenfeleimről se. [*Halpern* közbeszól: ez a túlélők elfogultsága, S. K. A. közbeszól: Rupp Kálmánt kellene megkérdezni erről, aki elmenekült innen.] Hát voltak sötét foltok persze, és mindenkinek ajánlom, hogy olvassa el Kornainak A gondolat erejével című könyvét (*Kornai*, 2005). De például még ő sem írja le annak a barátjának a nevét, aki spicliskedett rá, pedig meghalt az illető. Tehát vannak tabutémák. Azt gondoltam, hogy valami kellemes dolgot elmesélek, és hát persze hozzá kell tenni, én az egész '89–'90-es átmenetet átugrottam. Nálunk ez nem okozott olyan változást, mint az NDK-ban. De természetesen nyilvánvaló, hogy 1990 előtt a párt felső vezetése nevezte ki az igazgatót. Friss István politikai bizottsági tag is lehetett valamikor, de a Nyers Rezső biztos.

S. K. A: Friss soha sem volt.

S. A: Nem volt?

Kiigazítás a hallgatóságtól: Államgazdasági osztályvezető, nagyon magas beosztása volt, Nyers Rezső KB-titkár volt, ilyen emberek voltak, de még szerintem a Sipos elvtárs is magas pozíciójú volt. (hallgatóságból felszólalás: párfőiskolai rektorhelyettes) Magas helyről került ide, de 1990 után Koltai Jenő, Fazekas Karcsi vagy Halpern László és most Fertő Imre közülünk jöttek. Tehát most mi választjuk meg valamilyen értelemben. Akkor ez nem lett volna elképzelhető.

S. K. A: A hatásköri lista szerint a Központi Bizottság titkárságának kellett döntenie, de speciel a Nyers kinevezéséről a Központi Bizottság döntött.

Szabó Gábor: Senki nem tudta az intézetben, azaz egyetlen dolog nem szivárgott ki, hogy ki lesz az igazgató. Még az én főnököm sem, azért ment el a tervhivatalba.

S. A.: De még egy valamit mondok, hogy a Nyers Rezső az 1980-as évek közepén KB-engedély nélkül elment egy teljesen politikamentes Ökonometriai Társasági ülésre. Nem szólalt föl, és pártfegyelmet kapott.

Kérdés a hallgatóságtól: De hova ment?

S. A: A kongresszusra.

Hallgatóság: Melyik országba?

S. A.: Budapesten az Akadémián volt, 1985 körül lehetett, nem kért engedélyt és fegyelmet kapott. Most hadd mondjam el egy kicsit a mának szólva, hogy a Nemzeti Bankban megjelent egy nagyon kiváló tanulmány a magyar nyugdíjreformok hatása a fenntarthatóságra (*Freudenberg és szerzőtársai, 2016*). És hónapok teltek el a tanulmány elkészülte és nyilvánosságra hozatala között. Tehát most a Nemzeti Bank oldalára oda van téve, hogy „nem mindenben tükrözi ...”

Hallgatóság: Az mindenhova oda van írva.

S. A: Tehát nem ez az oka.

Hallgatóság: Szóval te nem a múlttól, hanem a jövőről beszélsz?

S. A: Ugyanakkor most mondok valami teljesen meglepő dolgot, hogy a Kovács János Mátyás írt egy tanulmányt a 70-es évek közepén vagy végén, hogy lehet, hogy Jugoszlávia felbomlik Tito halála után. Nem jelent meg írásban, de elmondta egy ilyen plénumon, és semmi baja nem lett.

Hallgatóság: Bezzeg Jugoszláviának!

Tehát azt mondom, hogy teljesen jó, amit Ali mondott, a Lamb mesékről, ez valóban egy Lamb-mese volt, és én nem is lennék képes a shakespeare-i mélységekre. Köszönöm, hogy eljöttetek és beszélhettem az érzéseimről, és megemlékezésként mindezt elmondhattam.

HIVATKOZÁSOK

- Aghion, Ph.–Blanchard, O. J.* [1994]: On the Speed of Transition in Central Europe. NBER. Macroeconomic Annual, 9. 283–319. o.
- Augusztinovics Mária* (1991): Towards a theory of stationary economic populations. Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Working Papers, No. 2. 109 o.
- Augusztinovics Mária* (1992): Towards a Theory of Stationary Populations. MTA KTI, Budapest, 109 o.
- Augusztinovics Mária* (1997): Pension systems and reforms: Britain, Hungary, Italy, Poland, Sweden: Executive summary of the final report. Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, MT-DP. 49. 31 o.
- Augusztinovics Mária* (szerk.) (2000): Körkép reform után. Tanulmányok a nyugdíjrendszerről. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 318–329. o.
- Augusztinovics Mária* (2005): Néesség, foglalkoztatottság, nyugdíj. Közgazdasági Szemle, 52. évf. 5. sz. 429–447. o.
- Augusztinovics Mária–Gál Róbert Iván–Matics Ágnes–Máté Levente–Simonovits András–Stáhl János* [2002]: The Hungarian pension system before and after the 1998 reform. Megjelent: *Fultz, E.*: Pension Reform in Central and Eastern Europe, Volume 1. Restructuring with Privatization: Case Studies of Hungary and Poland. International Labour Organization, 25–93. o. Magyarul lásd: A magyar nyugdíjrendszer az 1998-as reform előtt és után, Közgazdasági Szemle, 49. évf. 6. sz. 473–517. o.
- Augusztinovics Mária–Köllő János* (2007): Munkapiaci pálya és nyugdíj, 1970–2020. Közgazdasági Szemle, 54. évf. 6. sz. 529–559. o.
- Balla Katalin–Köllő János–Simonovits András* (2006): Transzformációs sokk heterogén munkaerő-piacon. Közgazdasági Szemle, 53. évf. 6. sz. 485–508. o.
- Bauer Tamás* (1978): Beruházási ciklusok a tervgazdaságban. A reform előtti tervgazdaságok esete. Gazdaság, 12. évf. 4. sz. 57–75. o.
- Bauer Tamás* (1981): Tervgazdaság, beruházás, ciklusok, I–II. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 622 + 182 o.
- Bródy András* (1969): Érték és újratermelés. Kísérlet a marxi értékelmélet és újratermelési elmélet matematikai modelljének megfogalmazására. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 357 o.
- Czeglédi Tibor–Simonovits András–Szabó Endre–Tir Melinda* (2016): A nyugdíjba vonulási szabályok Magyarországon – nyertesek és vesztesek. Közgazdasági Szemle, 63. évf. 12. sz. 1261–1288. o.
- Cseres-Gergely Zsombor–Simonovits András* (2011): A személyi jövedelemadó-reform hatása a társadalombiztosítási nyugdíjakra. Közgazdasági Szemle, 58. évf. 12. sz. 1029–1044. o.
- Eső Péter–Simonovits András* (2003): Optimális járadékfüggvény tervezése rugalmas nyugdíjrendszerre. Közgazdasági Szemle, 50. évf. 2. sz. 99–111. o.
- Farkas Katalin* (1980): A vállalati készletek szerepváltozása. Megjelent: *Tardos Márton* (szerk.): Vállalati magatartás – vállalati környezet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 89–122. o.

- Freudenberg Christoph–Berki Tamás–Reiff Ádám* (2016): A Long-Term Evaluation of Recent Hungarian Pension Reforms. MNB Working Papers, 2. <https://www.mnb.hu/letoltes/mnb-wp-2016-2-final.pdf>.
- Gács János–Köllő János* (szerk.) (1998): A „túlzott központosítástól” az átmenet stratégiáig, Tanulmányok Kornai Jánosnak. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 503 o.
- Gács János–Lackó Mária* (1974): A népgazdasági szintű tervezési magatartás vizsgálata. Kísérlet néhány összefüggés elemzésére. Közgazdasági Szemle, 21. évf. 3. sz. 257–274. o.
- Gál Róbert Iván–Simonovits András–Szabó Miklós–Tarcali Géza* (2000): Korosztályi számlák. Megjelent: *Kolosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György* (szerk.): Társadalmi riport. Tárki, Budapest. 433–459. o.
- Holtzer Péter* (szerk.) (2010): Jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal tevékenységéről. Miniszterelnöki Hivatal, Budapest.
- Hommes, C.–Nusse, H.–Simonovits András* (1995): Cycles and Chaos in a Socialist Economy. Journal of Economic Dynamics and Control, Vol. 19. No. 1–2. 155–179. o.
- Kapitány Zsuzsa* (1981): A döntés bizonytalansága. Szimulációs vizsgálat. Megjelent: *Kornai János–Martos Béla* (1981) 225–242. o.
- Kapitány Zsuzsa–Kornai János–Szabó Judit* (1982): A hiány újratermelése a magyar autópiacon. Közgazdasági Szemle, 29. évf. 3. sz. 300–324. o.
- Király Balázs–Simonovits András* (2016): Megtakarítás és adózás egy önkéntes nyugdíjrendszerben – ágensalapú modellezés. Közgazdasági Szemle, 63. évf. 5. sz. 473–500. o.
- Király Júlia–Simonovits András* (2015): Jelzáloghitel-törlesztés forintban és devizában – egyszerű modellek. Közgazdasági Szemle, 62 évf. 1. sz. 1–26. o.
- Király Júlia–Simonovits András–Száz János* (szerk.) (2000): Racionalitás és méltányosság, Tanulmányok Augusztinovics Máriának. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 441 o.
- Kornai János* (1965): A gazdasági szerkezet matematikai tervezése. Lipták Tamás és Wellisch Péter közreműködésével. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 401 o.
- Kornai János* (1971): Anti-equilibrium. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 437 o.
- Kornai János* (1980): A hiány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 658 o.
- Kornai János* (2005): A gondolat erejével: Rendhagyó önéletrajz. Osiris Kiadó, Budapest, 426 o.
- Kornai János–Martos Béla* (szerk.) (1981): Szabályozás árjelzések nélkül. Akadémiai Kiadó, Budapest, 302 o.
- Kornai János–Simonovits András* (1975): Szabályozási problémák Neumann-gazdaságokban. Szigma, 8. évf. 2–3 sz. 81–99. o.
- Kornai János–Simonovits András* (1980): A kényszerhelyettesítés, a készlet és a súrlódás összefüggései. B Matematikai függelék. Megjelent: *Kornai János: A hiány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 613–618. o.
- Kornai János–Simonovits András* (1983): Beruházás, hatékonyság és hiány: egy makronövekedési modell. Szigma, 16. évf. 4. sz. 259–278. o.
- Lackó Mária* (1980): A feszültségek felhalmozódása és leépülése. Közgazdasági Szemle, 27. évf. 7–8. sz. 923–940. o.

- Madarász Aladár–Szabó Judit* (szerk.) (1994): *Miért hagytuk, hogy így legyen? Tanulmányok Bródy Andrásnak.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 357 o.
- Martos Béla* (1990): *Economic Control Structures. A non-Walrasian approach.* North Holland, Amszterdam. 241 o.
- Martos Béla* (1994): *Nyugdíjak egyenlőtlensége és dekompozíciójuk.* Közgazdasági Szemle, 41. évf. 1 sz. 26–48. o.
- Maskin, E.–Simonovits, A.* (szerk.) (2000): *Planning, Shortage and Transformation. Essays in Honor of János Kornai.* MIT Press, Cambridge, MA. 439 o.
- Méder Zsombor Zoltán–Simonovits András–Vincze János* (2012): *Adómorál és adócsalás. Társadalmi preferenciák és korlátozott racionalitás.* Közgazdasági Szemle, 59 évf. 10. sz. 1086–1106. o.
- Mihályi Péter* (1989): *Beruházási ciklusok a szocializmusban: elmélet és valóság.* Sokszorosítás, MTA, Budapest, Közgazdaságtudományi Intézet, 384 o.
- Molnár György–Simonovits András* (1996): *Várakozások, stabilitás és működőképesség az együttélő korosztályok realista modelleszaladjában.* Közgazdasági Szemle, 43. évf. 10 sz. 863–890. o.
- Pólya György–Szegő Gábor* (1924/2010): *Feladatok és tételek az analízisből, I–II.* Budapest, Typotex, Budapest, 429 + 493. o.
- Simonovits András* (1971): *A team-elméletről.* J. Marschak és R. Radner sztochasztikus szervezetmodelljéről. *Sigma*, 3. évf. 4. sz. 285–302. o.
- Simonovits András* (1973): *A Leontief-inverz alá- és fölébecslésének egyik okáról.* *Sigma*, 6. évf. 4. sz. 309–315. o.
- Simonovits András* (1983): *Ütközőkészletek és naiv várakozások egy nem-walrasi dinamikus makromodellben.* Stabilitás, ciklus és káosz. *Sigma*, 16. évf. 1–2. sz. 15–30. o.
- Simonovits András* (1991): *Az 1991. lakáshitel-törlesztés matematikája.* Közgazdasági Szemle, 38. évf. 7–8 sz. 755–763. o.
- Simonovits András* (1995): *Az együtt élő korosztályok modelleszaladjája.* Közgazdasági Szemle, 42. évf. 4. sz. 358–386. o.
- Simonovits András* (1998): *Az új magyar nyugdíjrendszer és problémái.* Közgazdasági Szemle, 45. évf. 7–8 sz. 689–708. o.
- Simonovits András–Steenge, Albert* (szerk.) (1997): *Prices, Growth and Cycles. Essays in Honor of András Bródy.* Macmillan, Oxford–St. Martin Press, New York, 310 o.
- Soós Károly Attila* (1985): *Utasítások, pénzügyi szabályozás, általános elvárások, kampányok.* *Gazdaság*, 19. évf. 2. sz. 51–66. o. *Soós Károly Attila* (1986): *Terv, kampány, pénz. Szabályozás és ciklusok Magyarországon és Jugoszláviában.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 533 o.
- Varga Gergely–Vincze János* (2016): *Megtakarítási típusok: egy adaptív-evolúciós megközelítés.* Közgazdasági Szemle, 62. évf. 2. sz. 162–187. o.